

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Актуальні питання прикладної юридичної
психології»
обов'язкових компонент
освітньо-наукової програми третього (освітньо-наукового) рівня вищої
освіти

053 Психологія (Юридична психологія)

Тема № 2. *Актуальні проблеми правової та превентивної психології*

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології
та психології Протокол від 15.08.2023 № 8

Розробник:

доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук, доцент
Філоненко В.М.

Рецензенти:

1. доцент кафедри педагогіки та психології Харківської державної академії фізичної культури, кандидат психологічних наук, доцент Павлик О.М.
2. доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Шиліна А.А.

План лекції № 2

1. Поняття правової психології.
2. Предмет і завдання превентивної психології.

Література

Основна

1. Мухіна Г. В. Юридична психологія : навчально-методичний посібник / за заг. ред. В. М. Бесчастного. Київ : ВД «Дакор», 2019. 236 с.
[https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php?file=/616103/mod_resource/content/1/Jur_ydychna%20Psychologija%20\(1\).pdf](https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php?file=/616103/mod_resource/content/1/Jur_ydychna%20Psychologija%20(1).pdf)
2. Маркіна Л.Л. Юридична психологія : конспект лекцій. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 91 с.
<https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/0930/1.1.pdf>.
3. Шинкаренко І.О. Юридична психологія : конспект лекцій. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 174 с.
https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/yp_23_11.1.pdf
4. Бочелюк В. Й. Юридична психологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 336 с.
https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/50_1-uridichna_psihologiya-Bocheluk.pdf
5. Берестенко О.Г. Культура професійного спілкування : навч.-метод. посібник. Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. 299 с. ел.ресурс.
<https://dspace.lgpu.org/xmlui/bitstream/handle/123456789/507/3Np3.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
6. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях : навч. посіб. /

за заг. ред. О. М. Бандурки ; О. І. Безпалова, О. В. Джафарова, С. М. Князєв, та ін.; передм. О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 242 с.

http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2500/Administratyvna%20diialnist%20politsii%20u%20pytanniakh%20ta%20vidpovidiakh_navchalnyi%20posibnyk_2017.pdf?sequence=2&isAllowed=y

7. Тероризм: теоретико-прикладні аспекти : навчальний посібник / кол. авторів; за заг. ред. проф. В.К. Грищука. Львів : ЛьвДУВС, 2011. – 328 с.

http://www.college-business.dp.ua/docs/other_information_237.pdf

Допоміжна

1. Ніколаєнко С.І, Ніколаєнко С.О. Юридична психологія : навчально-методичний посібник щодо самостійного вивчення дисципліни. Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України” : Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2014. 145 с.

https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/50590/6/Nikolaienko_Yurydychna_psykholohiia.pdf;jsessionid=9DB9E95DD193EBBE54CC44D0871BAC91.

2. Берестенко О. Г. Культура професійного спілкування : навч.-метод. посіб. для студ. ден. та заоч. форм навчання всіх спец. гуманіт. профілю / Держ. закл. „Луган. нац. унт імені Тараса Шевченка”. Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. 299 с.

https://elearn.nubip.edu.ua/pluginfile.php/639007/mod_resource/content/0/%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%87%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E.%D0%93.%20%D0%9F%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf.

Столяренко О. Б. Психологія особистості : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 280 с.

<https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/03/Psykholohia-osobystosti.-Stoliarenko-O.-B..pdf>.

4. Психологія у професійній діяльності поліції : навч. посібник / О.О. Євдокімова, І.В. Жданова, Д.В. Швець, Ю.В. Александров та ін. ; за заг. Ред. В.В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 426 с.

<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5870>

5. Бочаріна Н.О. Психологія особистості : навчальний посібник.

Переяслав-Хмельницький, 2014. – 188 с.

<http://ephsheir.phdpu.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/1068/%D0%9F%D0%B E%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%91%D0% BE%D1%87%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%B0.pdf?sequence=1&is Allowed=y>

Інтернет ресурси

1.URL:http://megalib.com.ua/book/124_Profesiino_psihologichna_pidgotovka_pra civnikiv_slidchih_pidrozdiliv.html

Текст лекції

1. Поняття правової психології

Питання психології права потребують більш повного і компетентного розгляду, що й є компетенцією юридичної психології, а точніше - такого її напрямку як правова психологія.

Правова психологія — розділ юридичної психології, що вивчає психологічні аспекти правовідносин у системі "людина і закон". Основними проблемами цього розділу є: психологія правової соціалізації особистості, дефекти правової соціалізації, психологічні передумови (умови) ефективності правових норм.

Правова психологія-це напрям юридичної психології, що досліджує психологічні аспекти правотворчості і змісту права, загальної і спеціальної

превенції закону, його впливу на формування правосвідомості (суспільної та індивідуальної) та суб'єктів правовідносин.

Кожна людина з моменту свого народження перебуває у постійному та безперервному розвитку, що триває все життя, але найбільшого значення набуває в перші 15-25 років. Цей період має особливе значення за своїми результатами та наслідками через те, що основним його завданням та змістом стає соціалізація особистості. Людина, за словами видатного психолога О.М. Леонтьєва, по суті народжується твариною, яка має унікальну можливість - в процесі прижиттєвого розвитку стати особистістю.

Правова соціалізація

Життя людини в суспільстві підлягає безлічі писаних і неписаних законів. Засвоєння цих законів, правових знань і вимог, що визначають міру можливого і належного поведіння, поступове оволодіння необхідними соціальними навичками, усвідомлення своїх прав і способів їхньої реалізації, розуміння складних взаємин між різними людьми і соціальними інститутами — усе це називається процесом правової соціалізації. Людина не народжується громадянином, вона нею стає в результаті тривалої взаємодії з навколишнім середовищем.

Соціалізація (от лат. sociatis - суспільний) - *це процес навчання та засвоєння індивідом соціальних норм, культурних цінностей, зразків поведінки, притаманних певному суспільству чи соціальній групі.* Завдяки соціалізації люди одержують можливість взаємодіяти один із одним, передавати соціальний досвід і культурні цінності, що є надбанням попередніх поколінь та втілені в оточуючій предметній і духовній дійсності. В ході соціалізації кожна людина розвиває власну індивідуальність та здатність незалежно мислити і діяти. Соціалізація не є пасивним процесом - вона пов'язана з активною, діяльною участю у ньому самої людини.

Процес правової соціалізації містить у собі, по-перше, засвоєння критеріїв оцінок юридично значимих ситуацій; по-друге, вивчення законів і правил як таких, безвідносно до самого себе; по-третє, навчання тому, як користатися

цими правилами. Людина повинна не тільки усвідомити, що в суспільстві діють конкретні закони, їй необхідно ще і віднести їх до самої себе, тобто усвідомити, що вони означають для неї, що їй дозволено, а що не дозволено, які покарання вона може понести за порушення законів, які способи захисту своїх законних прав і т.д. **Очевидна мета правової соціалізації** — забезпечення правомірного поведіння, що припускає формування в особистості такого інтегрального правового утворення, як правосвідомість.

В процесі соціалізації індивіда можна виділити дві сторони - соціальну адаптацію й інтеріоризацію. **Соціальна адаптація** - це пристосування індивіда до соціальних умов, рольових функцій, соціальних норм та цінностей нового для нього середовища. **Інтеріоризація** - це процес включення соціальних норм, цінностей у внутрішній світ людини, формування здатності особи поєднувати індивідуальні та суспільні інтереси.

Науковці виділяють два якісно відмінні типи соціалізації: первинна (або рання) та вторинна.

Первинна соціалізація охоплює період дитинства, коли індивід стає членом суспільства та включається у сферу міжособистісних відносин у малих групах.

Вторинна соціалізація передбачає своєрідну трансформацію особистості (засвоєння нових цінностей і навичок), за допомогою якої вже соціалізований індивід інтегрується у нові сектори суспільства.

У сучасній науці виділяють наступні **соціально-психологічні механізми соціалізації**:

ідентифікація-визначення особою своєї належності до певної соціальної групи, що полегшує процес засвоєння норм, відносин та форм поведінки, їй властивих;

імітація (наслідування)-свідоме чи несвідоме відтворення зразків поведінки людей, які є набуттям життєвого досвіду попередніх поколінь;

навіювання - несвідоме відтворення індивідом досвіду тих людей, з якими він взаємодіє;

конформізм - прагнення пристосувати свою поведінку до вимог групи.

Засвоєння соціальних норм і цінностей у різних індивідів відбувається з різною успішністю: можна зустріти людей, які ледь піднялися над тваринним рівнем розвитку-їх життя визначається слабо соціалізованими біологічними і матеріальними потребами. Інколи соціалізація починається більш-менш успішно, але у певний період позитивна тенденція змінюється на негативну (відбувається **асоціалізація**). Подолання тимчасових негативних змін у процесі засвоєння соціальних норм і цінностей супроводжується двома взаємодоповнюючими процесами: десоціалізацією та ресоціалізацією.

Десоціалізація - це процес "відучування" від старих цінностей, ролей і правил поведінки; **ресоціалізація** - навчання новим цінностям, нормам, ролям і правилам поведінки.

Соціалізація особистості - процес багатовимірний. Одним з найважливіших напрямів загального процесу соціалізації є **правова соціалізація**, зміст якої полягає в засвоєнні особистістю правових цінностей, перетворенні їх у норми власного життя і поведінки.

Особа повинна не тільки зрозуміти, що у суспільстві існують певні закони, але й співвіднести їх із собою - усвідомити, що саме ці закони означають для неї, встановити межі дозволеного й забороненого.

Правова соціалізація нерозривно пов'язана з моральним формуванням особистості. По суті, вона являє собою процес розвитку здатності Індивіда до нормативної свідомості та поведінки, до обмеження власного свавілля, поваги до інтересів інших.

Дефектність правової соціалізації може виявлятися в:

- недостатній оцінці цінності права (правовий негативізм);
- безвідповідальному, легковажному ставленні до вимог закону (правовий інфантилізм);
- активному неприйнятті норм права [правовий нігілізм];
- свідомій злочинній поведінці.

Психологічна мета правової соціалізації-забезпечення правомірної поведінки, що передбачає формування у особистості такого інтегрального правового утворення як правосвідомість.

Психологічна характеристика правосвідомості.

Правосвідомість зв'язана з процесом соціалізації.

По-перше, життєвий досвід і практика людини впливають на формування її установок, відносин, ціннісних орієнтацій в правовій сфері. Зміст правосвідомості людини (його права інформованість, оцінка правової дійсності, мотивація правомірного поведіння) залежить від його соціальних зв'язків, від ступеня включення в правову культуру суспільства, а також від належності до асоціальних груп, що впливають на засвоєння правової інформації.

По-друге, правосвідомість не тільки відображає правовий досвід людини, але і мотивує її поведіння. "Формуючи під впливом зовнішніх впливів, вона, за принципом зворотного зв'язку, направляє практику людей, орієнтує їх на пошук оптимального дозволу правових ситуацій, в які вони потрапляють, тобто виконує функцію регулятора поведінки".

Правосвідомість як один з елементів свідомості особистості містить у собі три компоненти: інтелектуальний (пізнавальний), оцінний (емоційний) і поведінковий (емоційно-вольовий). Пізнавальний компонент характеризується сумою правових знань і вмінь. Емоційний — оцінними судженнями і відношенням до норм права (позитивне, байдуже, негативне). Поведінковий компонент припускає наявність установки (готовності) на правомірне поведіння, звички до беззастережного виконання норм права і нетерпимому відношенню до їхнього порушення. У процесі правової соціалізації в людини під впливом різних соціальних факторів і особистісних особливостей може сформуватися правосвідомість тільки на пізнавальному рівні (як сума правових знань). Це далеко не завжди забезпечує правомірне поведіння, тому що людина може прекрасно знати, що не можна порушувати закон, а проте його порушувати.

Якщо в людини сформована правосвідомість на оцінному рівні (вона не тільки знає закон, але і позитивно його оцінює), то і це не завжди гарантує правомірне поведіння, тому що людина може виявитися в ситуації спокуси, спокуси порушити закон, щоб отримати яку-небудь вигоду, чи ж виявиться в ситуації тиску на нього членів асоціальної групи.

Щоб стати стимулом і регулятором правомірного поведіння, правові знання повинні перейти в ціннісні установки, одержати емоційне фарбування, стати внутрішнім переконанням, закріпитися в звичну форму поведіння.

Функціональна структура та компоненти правосвідомості підкреслюють психолого-правову природу даного явища, оскільки з одного боку, спираються на вихідне положення психологічної науки про єдність свідомості і діяльності (це означає, що структуру правосвідомості можна пізнати за результатами її функціонування, за кінцевими продуктами), а з іншого - повністю відповідають основним функціям права (пізнавальній, оціночній, регулятивній). Виходячи з цього, основними компонентами правосвідомості слід вважати:

Пізнавальній функції відповідає наявність певної суми юридичних знань і вмінь, або правова підготовка. В основі будь-якої соціально-приспосувальної діяльності лежить мінімальна сума знань про її об'єкти та об'єктивні умови. Це повною мірою стосується і правової сфери.

Оціночній функції відповідає система оцінок та поглядів з юридичних питань, або оціночне ставлення до права та практики його виконання й застосування. Оцінка полягає у визнанні значимості чого-небудь з позиції індивіда, групи чи суспільства та є ланкою, що пов'язує пізнання і практику.

Структура правосвідомості представлена наступними основними типами оціночних ставлень:

- 1) до права (до його принципів, інститутів, норм);
- 2) до правоохоронних органів та їх діяльності;
- 3) до правової поведінки Інших людей;
- 4) до власної правової поведінки (правова самооцінка).

Регулятивна функція реалізується за рахунок соціально-правових установок та ціннісних орієнтацій.

З точки зору особливостей сприймання права виділяють два його рівні - **правову ідеологію і правову психологію**. Крім того, важливим психолого-правовим феноменом, що нерозривно пов'язаний із правосвідомістю, спирається на неї, але при цьому становить собою відносно самостійну категорію, є правова культура.

Правова ідеологія-вищий рівень правосвідомості, що становить собою систематизовану, виражену у правових категоріях (законності, справедливості, рівності, єдності прав та обов'язків і т. Ін.), правових і наукових документах та втілену у об'єктивному праві науково обґрунтовану та схвалювану державою концепцію про роль права й способи використання його можливостей в інтересах розбудови правової держави, гарантованого забезпечення прав громадян і розвитку суспільства як гуманного і правового.

Правова психологія (побутова правосвідомість) - рівень сприймання права, заснований на почуттях, емоціях, переживаннях. На таке сприймання впливають звичаї, традиції, переконання, упередження, притаманні окремим соціальним групам.

Правова психологія становить собою психічне відображення всієї системи права та його елементів у буденній свідомості населення та окремих його груп, що формується в результаті повсякденної життєдіяльності.

Сферою "застосування" правової психології є індивідуальні та стихійно-масові відносини людей.

Праворозуміння — інтелектуальний процес осмислення права, певне його бачення, виражене в конкретних концепціях про його сутність, форми та функціонування. Це сукупність (або система) уявлень (або знань) про те, що є таке право за своєю суттю та змістом, яка мета його існування, яка його соціальна сутність, соціальна цінність та соціальне призначення для суспільства, у яких формах існує та реалізується право, носієм яких є певний носій праворозуміння (суб'єкт праворозуміння). **Праворозуміння** має своїм

змістом сукупність або систему знань суб'єкта про те, що є таке право за своєю суттю та змістом, яка мета його існування, яка його цінність та призначення для суспільства тощо. У той же час, слід враховувати, що праворозуміння формується під впливом конкретних суспільно-історичних умов, тому вочевидь воно не може бути вільним від впливу останніх. Відповідно можна стверджувати, що праворозуміння носить історичний характер. Крім того, праворозуміння дуже залежить від рівня розвитку науки загалом, та юридичної науки зокрема.

Питання прав і свобод людини і громадянина на сьогодні є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики усіх держав світової спів-дружності. Саме стан справ у сфері забезпечення прав і свобод особи, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому.

На українських теренах питання прав людини та їх захисту порушувалися ще в конституції Пилипа Орлика 1710 р. Теорія права і правова практика розрізняють поняття *"права людини"* і *"права громадянина"*. У першому випадку мова йде про права, пов'язані з самою людською істотою, її існуванням і розвитком. Людина як суб'єкт прав і свобод тут виступає переважно як фізична особа. За Конституцією України до цього виду прав належать: право на життя (ст. 27), право на повагу до гідності людини (ст. 28), право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29), право на невтручання в особисте та сімейне життя (ст. 32) тощо.

Що ж до прав громадянина, то вони зумовлені сферою відносин людини із суспільством, державою, їх інституціями. Основу цього виду прав становить належність людини до держави, громадянином якої вона є.

Права людини порівняно з правами громадянина пріоритетні. Адже права людини поширюються на всіх людей, які проживають у тій або іншій державі, а права громадянина — лише на тих осіб, які є громадянами певної країни. Прикладом прав громадянина, закріплених Конституцією України, є право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36), право

брати участь в управлінні державними справами (ст. 38), право на проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій (ст. 39), право на соціальний захист (ст. 46) тощо.

Що стосується гуманізму в нашій державі. Згідно зі ст. 3, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Саме ця стаття розглядається як юридичний фундамент гуманістичного спрямування розвитку суспільного і державного життя в Україні. **Принцип гуманізму** – основоположний принцип права, який визнає саму цінність людини, її гідність, право на щастя, виявлення своїх здібностей. Його застосування є критерієм прогресивності соціальних інститутів.

Стартовою і системоутворюючою ланкою правової регуляції є розробка й видання правових норм - юридичних законів. Загальнообов'язкову силу може придбати лише та правова норма, яка здатна виконувати функцію соціальної норми, тобто відповідати соціальним потребам суспільства і особи, відповідати соціально-психологічним механізмам людської поведінки.

Стабільна правотворчість в ряді випадків має передувати пілотажними (попередніми) дослідженнями, які забезпечують отримання первинної інформації про ефективність запропонованих правових новацій. Необхідна розробка теорії ефективності норм права. Критерії ефективності норм закону неоднакові в різних галузях права. Так, для прийняття кримінально-правової норми необхідно попереднє з'ясування поширеності та причинної обумовленості забороняючого діяння, обсягу соціального шкоди, спричиненої цим діянням, можливості різкого скорочення поширеності цього діяння іншими соціорегулятивними засобами, підготовленості суспільної свідомості для прийняття відповідної норми, можливості реалізації введеної норми механізмом контролю над її здійсненням. Особливо важливо чітко уявлення цілей, на досягнення яких спрямована ця правова норма, чітке усвідомлення того, які форми людської поведінки вимагають розширення репресій, а які - їх

звуження, які психологічні механізми загально превентивного впливу норм права.

Необхідна розробка критеріїв і показників ефективності норм права. При цьому повинні враховуватися і соціально-психологічні механізми соціонормативної поведінки. (Так, відсутність імунітету свідків, що існувало в радянському кримінально-процесуальному праві, зобов'язувало навіть найближчих родичів давати обвинувальні свідчення щодо один одного.

Вивчення психологічних умов дієвості правових норм - одне з серйозних завдань правової психології. Розуміння ролі права у формуванні особистості, знання тих шляхів і способів, якими право виконує завдання розвитку правосвідомості громадян, дозволяє краще виявити соціально-психологічні і психологічні причини, які приводять особистість до здійснення правопорушень.

Оскільки правова норма завжди пов'язана з людськими відносинами, оцінити дієвість правової норми можна лише на основі аналізу соціальних факторів, у тому числі тих, які мають психологічне забарвлення.

Спеціалісти в галузі юридичної психології виділяють наступні групи умов дієвості правових норм: макросоціальні, мікросоціальні, особистісні. Розглянемо більш детально вказані групи умов ефективності правових норм.

До *макросоціальних* умов відносяться рівень соціально-економічного розвитку суспільства, правова система і культура, соціальні інститути, ідеологія. Законослухняна поведінка індивіда формується соціальними устоями конкретного суспільства.

Істотний вплив на реалізацію правових норм чинить правова культура членів суспільства, суспільна думка, престиж права в суспільстві, соціальна орієнтація особистості як система ціннісних відношень особистості до об'єктів соціальної дійсності.

Мікросоціальні умови виконують функцію соціально-психологічного забезпечення правореалізації. Мікросоціальні умови пов'язані з найближчим оточенням людини, з тими людьми, з якими вона безпосередньо контактує. До

них належать формальні малі групи (наприклад, сім'я, навчальна група, трудовий колектив) та неформальні малі групи (наприклад, коло друзів, компанія відпочиваючих).

Третя група умов ефективності правових норм відноситься до індивідуально-психологічних особливостей індивіда, який приймає рішення про правильність поведінки. Вибір варіанта поведінки залежить не лише від сили впливу зовнішніх обставин, але й від особистості, зокрема, від її інтелектуальних, емоційних і вольових особливостей, системи потреб, нахилів, інтересів, психічного стану та ін., які являються як наслідком середовища і виховання, так і особисто вроджених якостей.

Мотиви правослухняної поведінки особистості: переконаність у суспільній корисності вчинку, який здійснюється; обов'язок перед суспільством; правовий обов'язок, професійне почуття відповідальності; практична корисність вчинку для інших людей; стереотип, звична поведінка та інші.

Правова психологія існує на двох рівнях: **правова психологія групи та індивідуальна правова психологія.**

Правова психологія групи включає в себе всі явища психіки (усвідомлені, малоусвідомлені, неусвідомлені та безсвідомі) при вирішальній ролі свідомості - вона є основною в регуляції поведінки членів групи, що виражається у санкціонуванні, заохоченні чи засудженні, забороні правомірної або, навпаки, неправомірної поведінки членів групи.

Структура правової психології групи складається з наступних елементів.

- 1. Правова освіченість;**
- 2. Правова поінформованість;**
- 3. Правова громадська думка;**
- 4. Правовий клімат;**
- 5. Правовий досвід.**

Правова психологія особистості (індивідуальна правова психологія).

Особистість, яка досягла досить високого рівня соціального, морального та інтелектуального розвитку, володіє якостями, що є базисом її правомірної поведінки.

Структуру правової психології особистості складають:

- спрямованість на правомірну поведінку;
- правова компетентність;
- морально-правові компоненти особистості;
- психофізіологічні властивості.

2. Предмет і завдання превентивної психології.

У сучасних умовах активізувалася необхідність дослідження великого кола питань, пов'язаних з поліцейською діяльністю в рамках модернізації правоохоронної системи, оскільки необхідною функцією поліції є забезпеченням безпеки людини, попередження злочинів, підтримання громадського спокою та громадського порядку, тому дана проблематика потребує ґрунтовного аналізу та осмислення для надання практичних рекомендації для удосконалення системи підготовки поліцейських. Набір функцій, здійснюваний поліцією достатньо широкий, але основною функцією поліції, ми вважаємо, вміння своєчасно запобігти злочинам і різним правопорушенням, тобто застосування превентивної роботи під час виконання службових завдань.

Превентивна діяльність здійснюється поліцейськими в процесі профілактики та запобігання вчиненню правопорушень, в ході реалізації профілактичного контролю стосовно додержанням вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо дітей, забезпечення безпеки дорожнього руху, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства й держави, протидії злочинності, організації роботи дозвільної системи, запобігання та припинення насильства в сім'ї тощо. Перелік превентивних заходів поліцією на цьому не обмежується, він є доволі невичерпним та необмеженим.

У спеціальній літературі базове поняття «попередження» відповідає дефініції поняття «профілактика», а базова категорія «подолання» – поняттю «перевиховання». Спираючись на словникове тлумачення даних термінів, такі парні поняття і категорії як «попередження» – «профілактика» і «подолання» – «перевиховання» розуміються нами як синоніми, що відображають зміст превентивної діяльності.

Автори підкреслюють, що «застосування превентивних заходів поліцією не є самоціллю, воно доповнює проведення виховних, інформаційних та роз'яснювальних заходів і здійснюється на засадах законності, необхідності, пропорційності, ефективності та дотримання прав і свобод людини. Превентивні поліцейські заходи передбачають у встановлених законом випадках застосування обмежень певних прав і свобод до людей та організацій, і в цьому виявляється їх примусовий характер, хоча правопорушення при цьому відсутні. Тобто ці заходи мають чітку профілактичну спрямованість, орієнтовані на захист інтересів публічної безпеки та порядку, на недопущення вчинення правопорушень. Сутність профілактичного впливу превентивних поліцейських заходів полягає, по-перше, в тому, щоб не допустити протиправної поведінки з боку конкретних осіб, які до такої поведінки схильні, а по-друге, в усуненні причин, які сприяють вчиненню правопорушень, і створенні умов, які виключають протиправну поведінку».

Структура і зміст професійно важливих якостей працівника поліції визначаються умовами та вимогами професійної діяльності поліцейського. Специфіка превентивної діяльності правоохоронця визначається тим, що йому необхідно вступати у взаємодію з правопорушниками, що вже само по собі містить елементи негативного впливу на його власну особистість. При відсутності у поліцейського достатнього рівня психологічної стійкості йому можуть загрожувати професійне вигорання і професійна деформація.

Функціями профілактичної діяльності Національної поліції можуть бути:

- стратегічне та поточне планування профілактики правопорушень;

- виявлення проблемних аспектів профілактичної діяльності та розробки заходів щодо їх усунення;
- виявлення осіб, схильних до девіантної поведінки, зокрема шляхом тісної співпраці зі шкільними та іншими закладами освіти, органами опіки та піклування, громадськими формуваннями, підприємствами, установами, організаціями тощо;
- проведення роз'яснювальної роботи з особами, схильними до девіантної поведінки, застосування інших методів профілактичного впливу;
- збір, обробка, узагальнення та аналіз статистичних даних щодо вжитих профілактичних заходів та рівня їх результативності

Завдання превентивної психології:

- озброєння широкого кола практичних працівників (педагогів, співробітників інспекцій та комісій зі справ неповнолітніх, соціальних робітників, соціальних педагогів, практичних психологів) психологічними знаннями щодо попередження, діагностики і корекції девіацій поведінки неповнолітніх, а також оздоровлення середовища їх сімейного та суспільного виховання;
- визначення природи відхилень поведінки, несприятливих факторів, що зумовлюють соціопатогенез, і вироблення заходів щодо їх нейтралізації;
- забезпечення практики профілактичної виховної роботи діагностико-корекційними методами і програмами;
- вивчення близького оточення неповнолітніх, умов їх родинного, шкільного, суспільного виховання з метою визначення і класифікації характеру десоціалізуючих впливів, що обумовлюють соціальну дезадаптацію дітей та підлітків.

Об'єкт дослідження - сім'ї та діти групи соціального ризику, серед яких існує підвищена імовірність різних відхилень, що потребують адекватних превентивних заходів на різних стадіях соціопатогенеза.

Предметом визначено природу девіантної поведінки, несприятливі фактори, що зумовлюють різні форми психічної і соціальної дезадаптації дітей та підлітків.

Сферу застосування превентивної психології слід відносити до тієї сфери профілактичної виховної діяльності, яка поширюється на ранній докримінальний рівень соціальної дезадаптації.

Загальні та індивідуальні особливості проявів дефектів правової та моральної свідомості підлітків

Асоціальною поведінкою називають поведінку за якою стійко виявляються відхилення від соціальних норм: відхилення корисного спрямування, агресивної орієнтації, а також, соціально-пасивного типу.

1. До соціальних відхилень корисної спрямованості відносять правопорушення та вчинки, які пов'язані з прагненням отримати матеріальну, грошову, майнову вигоду (крадіжка, спекуляція, протекція).
2. Соціальні відхилення агресивної орієнтації виявляються в діях, що спрямовані проти особистості (образа, хуліганство, побої, зґвалтування та вбивство).
3. Відхилення соціально-пасивного типу визначаються у намаганні відходу від активного суспільного життя, у відхиленні від своїх громадянських обов'язків, небажанні розв'язувати як особисті, так і соціальні проблеми (відхилення від роботи і навчання, бродяжництво, вживання алкоголю і наркотиків, токсичних засобів, крайній прояв - суїцид).

Психологічні особливості здійснення превентивної діяльності, її розвиток на шляху професіоналізації проходить кілька етапів. Один з них – професійна підготовка як сукупність обґрунтованих рекомендацій, програм, моделей, методик, тренувань, методів і критеріїв оцінки придатності або компетентності поліцейського. У сукупності з іншими в умовах реформування системи методами, що розвивають спеціальні здібності і інші важливі професійні якості працівника поліції, необхідно робити ухил на формування компетенції поліцейських щодо застосування ними превентивної діяльності, яка сприятиме ефективному виконанню професійних завдань. Для ефективного здійснення превентивної діяльності необхідно організувати проведення занять по вивченню поліцейськими психологічних особливостей

особистості громадян, з якими доведеться стикатися під час виконання професійних завдань, а також забезпечити відпрацювання методів психолого-педагогічної дії з даними категоріями населення. Такі заняття повинні проводитися фахівцем-психологом, які в свою чергу будуть націлені на розвиток необхідних професійно важливих якостей і формування психологічної стійкості в профілактичній роботі з громадянами. Можна стверджувати про значущість для поліцейських знань, умінь, навичок і професійних компетенцій в превентивній діяльності, в зв'язку з чим виникає очевидна потреба правоохоронної практики в підготовці відповідних фахівців. Проблема превентивності завжди була і є пріоритетною в системі психолого-педагогічних, медичних, правових, соціологічних досліджень у різних країнах світу. В Україні ця проблема набуває особливої гостроти, оскільки молодь формується в складних соціокультурних умовах економічних і політичних суперечностей, невірноваженості соціальних процесів, криміногенності суспільства.

Превентивне виховання – це комплексний цілеспрямований вплив на особистість у процесі її активної динамічної взаємодії із соціальними інституціями, спрямованої на фізичний, психічний, духовний, соціальний розвиток особистості, вироблення в неї імунітету до негативних впливів соціального оточення, профілактику і корекцію асоціальних проявів у поведінці дітей і молоді, на їх допомогу і захист.